

3. Kremen, V.H., Luhovyi, V.I., & Topuzov, O.M. (Red.). (2021). Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini: monohrafiia [National report on the state and prospects of education development in Ukraine: monograph] / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy. Kyiv : KONVI PRINT. DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>

4. Orlov, O., Prokhorenko, L., Popovych, I., & Voloshyna, O. (2025). Bahatovymirnyi analiz natsionalnykh osvitnykh system v hlobalnomu konteksti: suchasni modeli ta pidkhody [Multidimensional analysis of national education systems in a global context: modern models and approaches]. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 118(2), 87–108. <https://doi.org/10.33189/ectu.v118i2.232>

5. Orlov, O., & Prokhorenko, L. (2025). Kompleksna analitychna model dlia mizhnarodnykh porivnialnykh doslidzhen osvitnykh system [A comprehensive analytical model for international comparative studies of educational systems]. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 119(3), 163–178. <https://doi.org/10.33189/ectu.v119i3.272>

6. Prokhorenko, L., Orlov, O., & Prokhorenko, D. (2024). Osvita osib z osoblyvymy potrebamy v krainakh Yevropy ta Ukraini: porivnialnyi kontent-analiz [Education of persons with special needs in European countries and Ukraine: a comparative content analysis.]. Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia, 113 (1), 7–41. <https://doi.org/10.33189/ectu.v113i1.163>

7. Berhanu, G. (2014). Special Education Today in Sweden. Advances in Special Education. Vol. 28. P. 209–241. doi:10.1108/S0270-401320140000028014.

8. Finland. Regional Preparatory Workshop on Inclusive Education Eastern and South Eastern Europe. 2007. 12 p. URL: <https://bit.ly/3jpPmBn> (last accessed: 01.12.2025)

9. Takala, M., & Ahl, A. (2014). Special Education in Swedish and Finnish Schools: Seeing the Forest or the Trees? British Journal of Special Education. Vol. 41, No. 1. P. 59–81.

Матеріал надійшов до редакції 14.12. 2025 р.

УДК 376:316.422(477)

Леся Прохоренко,

доктор психологічних наук, професор,

член-кореспондент НАПН України

e-mail: lesya-prohor@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-5037-0550>

Researcher ID: O-8044-2016

Lesia Prokhorenko,

Doctor of Psychology Sciences,
professor,

Corresponding Member in
the National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Олег Орлов,

кандидат психологічних наук

e-mail: orlovoleh@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0954-4402>

Oleh Orlov,

PhD in Psychology

Інститут спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

вул. М. Берлінського 9, м. Київ, 04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special

Pedagogy and Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine 9

M. Berlinsky St, Kyiv, 04060, Ukrain

ВІД БАР'ЄРІВ ДО МОЖЛИВОСТЕЙ: СУЧАСНІ ІННОВАЦІЇ У СФЕРІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

FROM BARRIERS TO OPPORTUNITIES: CONTEMPORARY INNOVATIONS IN THE FIELD OF SPECIAL EDUCATION IN UKRAINE

Анотація. У статті досліджено процеси трансформації спеціальної освіти в контексті сучасних соціально-економічних і технологічних викликів, що визначають нові підходи до організації освітнього середовища для осіб з

особливими освітніми потребами. Мета статті – виявлення актуальних проблем і викликів, пов'язаних із впровадженням нормативно-правових актів у практику спеціальної освіти, а також оцінка ефективності існуючих підходів і методів інтеграції інновацій у навчально-виховний процес. Особлива увага приділяється: аналізу чинних законодавчих та підзаконних нормативних актів у сфері спеціальної освіти; дослідженню механізмів їх впровадження у закладах освіти різних рівнів; виявленню прогалин і проблемних аспектів, які потребують науково обґрунтованих рішень; окресленню перспектив розвитку інклюзивної та спеціальної освіти з урахуванням сучасних суспільних викликів. Відзначено, що основними тенденціями трансформації спеціальної та інклюзивної освіти в Україні – є рух до інклюзії, персоналізації навчання, використання цифрових інструментів і підвищення кваліфікації педагогів. Акцентовано увагу на нормативній базі, яка регулює організацію освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема положення законодавства України щодо інклюзивного навчання, створення безбар'єрного освітнього простору та ін.

Особливу увагу приділено створенню е-додатків для осіб з ООП, які, з одного боку, розглядаються як потужний інструмент розширення можливостей навчання, індивідуалізації освітнього процесу та комунікації між учасниками освітнього середовища, а з іншого – як цифровий інструмент, створення якого без належного супроводу різних фахівців буде спричиняти регрес дитини та викликати низку труднощів у навчанні.

Водночас акцентовано на проблемах кадрового забезпечення, потребі підвищення кваліфікації педагогів і розвитку цифрової компетентності фахівців.

Окремо окреслено інноваційні рішення щодо адаптації навчальних програм, впровадження спеціалізованого програмного забезпечення та використання сучасних педагогічних технологій. Результати дослідження свідчать про необхідність системного, комплексного підходу до модернізації спеціальної освіти, який має ґрунтуватися на принципах рівності, доступності, інклюзивності та гуманістичних цінностях освіти.

Ключові слова: спеціальна освіта, інклюзія, трансформація, нормативно-правові акти, цифровізація, освітні технології, особливі освітні потреби.

Abstract. The article explores the processes of transformation in special education within the context of contemporary socio-economic and technological challenges that define new approaches to organizing educational environments for individuals with special educational needs. The purpose of the study is to identify current issues and challenges associated with the implementation of regulatory and legal acts in the practice of special education, as well as to assess the effectiveness of existing approaches and methods of integrating innovations into the educational process. Particular attention is devoted to the analysis of current legislative and regulatory acts in the field of special education, the study of mechanisms for their implementation in educational institutions at various levels, the identification of gaps and problematic aspects that require scientifically grounded solutions, and the outlining of prospects for the development of inclusive and special education considering current social challenges. It is noted that the main trends in the transformation of special and inclusive education in Ukraine include the shift toward inclusion, the personalization of learning, the use of digital tools, and the enhancement of teachers' professional competence. The article emphasizes the legal framework governing the organization of education for children with special educational needs, including Ukrainian legislation on inclusive education, the creation of a barrier-free educational environment, and related provisions.

Special attention is paid to the development of e-supplements for learners with special educational needs, which are viewed, on the one hand, as a powerful tool for expanding learning opportunities, individualizing the educational process, and enhancing communication among participants in the educational environment, and on the other, as a digital instrument which, if developed without adequate multidisciplinary support, may hinder a child's development and create additional learning challenges. In parallel, the study highlights issues of staffing, the need for continuous professional development of educators, and the advancement of digital competence among specialists.

The paper also outlines innovative solutions for adapting curricula, implementing specialized software, and applying modern pedagogical technologies.

The findings underscore the necessity of a systemic, comprehensive approach to the modernization of special education, grounded in the principles of equality, accessibility, inclusivity, and the humanistic values of education.

Key words: special education, inclusion, transformation, regulatory legal acts, digitalization, educational technologies, special educational needs.

Актуальність дослідження. Сучасні трансформаційні процеси в системі освіти України зумовлено необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх категорій населення, зокрема осіб з особливими освітніми потребами. Інтеграція України до європейського освітнього простору, утвердження принципів інклюзії та гуманізму в освіті актуалізують потребу в оновленні підходів до організації спеціальної освіти, удосконаленні нормативно-правового забезпечення та формуванні сучасного педагогічного середовища.

Упродовж останнього десятиліття нормативно-правова база у сфері освіти осіб з ООП зазнала істотних змін. Ключовими серед них є прийняття Закону України «Про освіту» (2017 р.), Закону «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), а також оновлення Положення про інклюзивно-ресурсні центри (2018 р., із подальшими змінами у 2025 р.). Ці акти закріпили право осіб з ООП на освіту за місцем проживання, передбачили створення інклюзивних класів і груп, запровадили індивідуальні програми розвитку та розширили функції ІРЦ щодо комплексної оцінки та супроводу.

Важливим нормативним документом є Положення про інклюзивно-ресурсний центр (затверджене постановою Кабінету Міністрів України №545 від 12 липня 2017 р., із подальшими змінами у 2025 р.), яке визначає механізми функціонування ІРЦ як установ, що здійснюють комплексну оцінку розвитку дітей, надають психолого-педагогічний супровід, рекомендації щодо організації інклюзивного або спеціального навчання тощо. Саме діяльність ІРЦ стала базовою складовою системи підтримки дітей з ООП.

Створення спеціальних та інклюзивних класів у закладах загальної середньої освіти врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України №872

від 15 вересня 2021 р. «Про організацію інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (оновлено Постанову КМ № 1036, від 26 серпня 2025 р.) (Порядок організації інклюзивного навчання, 2025). Документ визначає порядок відкриття інклюзивних класів, формування команд психолого-педагогічного супроводу, розподіл фінансування за принципом «гроші йдуть за дитиною».

Щодо дошкільної освіти, ключовими є Базовий компонент дошкільної освіти (редакція 2021 р.), Положення про інклюзивну групу у закладі дошкільної освіти (наказ МОН №609 від 22.06.2018 р.), Постанова КМ України «Про затвердження Порядку утворення та функціонування спеціальних груп вихованців закладів дошкільної освіти» № 381 від 04.04.2025 р. (Положення про інклюзивну групу у закладі дошкільної освіти, 2018).

У нормативно-правових актах передбачено створення інклюзивних груп, розроблення індивідуальних програм розвитку, забезпечення асистента вихователя та необхідного корекційно-розвиткового середовища.

Втім, попри позитивні зміни, залишаються нерозв'язані проблеми – від нерівномірного фінансування та кадрового дефіциту та недостатньої координації між ІРЦ, педагогами й батьками, що створює розрив між законодавчими гарантіями і їх практичною реалізацією.

Отже, актуальність дослідження зумовлено необхідністю комплексного аналізу трансформації системи спеціальної освіти в умовах сучасних викликів, пошуку ефективних механізмів імплементації нормативних актів і впровадження інноваційних підходів, що забезпечать рівні можливості та якісну освіту для кожної особи з особливими освітніми потребами. Адже удосконалення нормативно-правової бази та її ефективна імплементація є одним із ключових напрямів подальшої трансформації спеціальної освіти в Україні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема трансформації спеціальної та інклюзивної освіти в Україні в умовах сучасних викликів є предметом активних наукових пошуків останніх років. У 2022-2025 рр. дослідження з цієї теми набули нового змісту у зв'язку з цифровою модернізацією освіти, реформою нормативно-правової бази та соціальними

наслідками війни, які актуалізували питання психологічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами.

Вагомий внесок у вивчення інклюзивних підходів в освіті внесли В. Засенко, О. Волошина, Н. Гончарук, Г. Давиденко, О. Денисюк, О. Комар, О. Мартиненко, І. Орленко, О. Орлов, Л. Прохоренко, Т. Туркот, Н. Ярмола та ін. У своїх працях вчені досліджують методичні засади впровадження інклюзивного навчання, особливості командної взаємодії вчителів, асистентів та ІРЦ, а також проблеми емоційного вигорання педагогів, що працюють з дітьми з ООП (Давиденко, 2023; Комар, 2023). Дослідники наголошують на необхідності системної міжпрофесійної співпраці та формування інклюзивної культури освітнього середовища, заснованої на цінностях партнерства, емпатії й доступності.

Упродовж останніх років спостерігається активізація наукових досліджень, присвячених проблемам модернізації спеціальної освіти, інклюзивності в умовах соціальних і технологічних змін. У фокусі уваги науковців – цифровізація освітнього процесу, удосконалення психолого-педагогічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами, підвищення кваліфікації педагогів та імплементація нормативно-правової бази.

Сучасні українські дослідження – зокрема, роботи О. Волошиної (2025), О. Мартиненко (2023), Н. Гаврилюк (2024), І. Литовченко (2023), Т. Туркот (2022), Л. Гончарук (2024), Г. Давиденко (2023), Н. Стадній (2025) – зосереджено на вивченні ефективності інклюзивних практик у загальноосвітніх і дошкільних закладах освіти, розробленні моделей індивідуалізованого навчання та оцінюванні цифрових освітніх інструментів для дітей з ООП. Дослідники підкреслюють, що цифрові ресурси, якщо вони правильно адаптовані, сприяють розвитку пізнавальної активності та соціальної взаємодії дітей з особливими потребами (Волошина, 2024; Мартиненко, 2023).

У працях Л. Гринь (2023), Ю. Сливки (2024), С. Гриценко (2022) аналізується готовність педагогів до впровадження інклюзивного навчання в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення освіти. Автори

наголошують на потребі системної підтримки вчителів, зокрема через курси підвищення кваліфікації, менторства й участі у професійних спільнотах.

У галузі спеціальної психології новітні дослідження А. Гончарук (2025), К. Яковенко (2023), В. Копотієнко (2022), О. Лісової (2024) висвітлюють психоемоційні аспекти адаптації дітей з ООП до інклюзивного середовища, роль емоційного інтелекту та соціально-психологічної підтримки. Підкреслюється, що психологічна готовність педагогів і колективів є визначальним чинником успішної інтеграції.

У сфері спеціальної освіти актуальними залишаються дослідження Л. Прохоренко (2024), І. Кузьміч (2023), Н. Синьової (2022), І. Хотенюк (2024), спрямовані на аналіз трансформації системи спеціальної освіти в умовах воєнного стану, проблем нормативно-правового забезпечення, кадрового дефіциту та методичного супроводу педагогів. Науковці відзначають, що реформа спеціальної освіти потребує узгодження державної політики з реальними потребами дітей з ООП, оновлення стандартів навчання, забезпечення доступу до цифрових і адаптованих навчальних матеріалів.

Разом із виявленими проблемами можна означити й недостатню координацію між закладами освіти, соціальними службами та медичними установами, нерівномірний розподіл ресурсів між регіонами, а також відсутність єдиної системи моніторингу ефективності інклюзивних практик.

Водночас, попри значний прогрес, залишаються недостатньо розкритими питання ефективності нормативно-правового забезпечення, оцінювання результатів інклюзивного навчання, інтеграції цифрових технологій у спеціальну освіту, міжвідомчої взаємодії ІРЦ і закладів освіти.

Отже, сучасний стан наукових розвідок свідчить про необхідність подальшого комплексного вивчення трансформації спеціальної освіти, зокрема у сфері практичного впровадження інновацій і моніторингу удосконалення системи освіти осіб з ООП та безбар'єрного доступу до освітнього середовища.

Мета статті полягає у всебічному аналізі нормативно-правового забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами в Україні в умовах сучасних суспільних трансформацій, визначенні напрямів її інноваційного

розвитку та обґрунтуванні концепції безбар'єрного освітнього середовища, що забезпечує рівний доступ до якісної освіти для всіх здобувачів незалежно від їхніх індивідуальних можливостей і потреб.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс теоретичних методів, що дало змогу здійснити системний аналіз нормативно-правових актів та практичного їх впровадження, зокрема: контент-аналіз – досліджено зміст законів, підзаконних актів, державних програм та нормативних документів, що регламентують діяльність закладів спеціальної освіти та інклюзивного навчання; порівняльний аналіз – проведено порівняння положень нормативно-правових актів із реальною практикою впровадження інноваційних рішень у закладах освіти; системний підхід – визначено взаємозв'язки між різними нормативними документами та механізмами їх реалізації, виділено ключові проблемні та перспективні напрями трансформації; аналітичний огляд наукової літератури – вивчено сучасні наукові публікації українських і зарубіжних авторів щодо розвитку спеціальної освіти, інноваційних методів і практик в умовах інклюзії та спеціального навчання.

Процедура дослідження включала поетапний аналіз: збір і класифікацію нормативних документів і законодавчих актів; систематизацію положень, що впливають на організацію спеціальної освіти та інклюзії; оцінку ефективності практичного впровадження окремих норм; формування висновків щодо сучасного стану та перспектив розвитку спеціальної освіти в Україні.

Результати дослідження. Оновлене Положення про спеціальні класи (наказ МОН України №1182, від 22.08.2024) знаменує важливий етап у реформуванні системи спеціальної освіти України. Якщо раніше створення спеціальних класів у звичайних школах не мало чітких механізмів, наразі документ унормовує порядок їх утворення у будь-якому закладі загальної середньої освіти, незалежно від форми власності. Згідно з визначеними у 2021 році типами труднощів та рівнів підтримки в освітньому процесі в цьому документі передбачено чітке структурування освітніх потреб дітей і відповідної допомоги. Зокрема, встановлені межі наповнюваності класів (6, 8 або 12 учнів) створюють умови для індивідуалізації навчання, а індивідуальна програма

розвитку (ІПР) та індивідуальний навчальний план (ІНП) стали обов'язковими документами, які гарантують системність у роботі команди супроводу.

Важливою новацією є інтеграція з автоматизованою системою інклюзивно-ресурсних центрів, що забезпечує прозорість взаємодії між фахівцями та школами, та орієнтацію на онлайн-формат роботи у воєнний час.

Істотною зміною є відхід від ізоляції спеціальних класів, які розглядаються як інтегрована частина загальноосвітнього простору. Згідно з Положенням навчання у таких класах здійснюється з урахуванням індивідуальних потреб, здібностей та інтересів дітей з ООП, а також передбачає обов'язковий психолого-педагогічний супровід, корекційно-розвиткову роботу, залучення батьків, використання допоміжних засобів та технологій альтернативної комунікації. Основною метою стає не лише академічна успішність, а й розвиток самостійності, соціалізації та критичного мислення дитини (Положення про спеціальні класи, 2024).

Інноваційним рішенням стало запровадження можливості створення змішаних або «з'єднаних» класів (класів-комплектів), де допускається різниця у віці до двох років, що дає змогу оптимізувати кадрові та матеріальні ресурси, забезпечуючи гнучкість освітнього процесу. Категорії учнів і рівні підтримки тепер детально систематизовано: визначено групи труднощів розвитку (інтелектуальні, сенсорні, моторні, мовленнєві, соціоадаптаційні), а також можливість комбінування рівнів підтримки в одному класі. Для різних категорій встановлено граничну наповнюваність: 12 учнів при сенсорних, моторних або мовленнєвих труднощах, 8 дітей – при складних інтелектуальних чи сенсорних порушеннях, і 6 дітей – при складних/комплексних порушеннях розвитку або п'ятого рівня підтримки.

Водночас саме ці норми викликають найбільше дискусій серед фахівців. З практичної точки зору, така мала кількість дітей у класі створює значні кадрові та логістичні труднощі. Для навчання 6-8 учнів потрібна ціла команда спеціалістів (учитель, асистент, логопед, психолог, соціальний педагог), забезпечити яку в більшості шкіл неможливо через кадровий дефіцит. Крім того, надто мала кількість учнів обмежує можливості соціалізації дітей і не сприяє

ефективному використанню ресурсів. Тому експерти наголошують на необхідності більш гнучких підходів до формування класів, що враховували б реальні можливості громад і шкіл.

Організація освітнього процесу в оновленому Положенні також зазнала істотних змін. Освітня програма спецкласу базується на типових програмах для спеціальних шкіл, адаптованих до умов звичайних закладів, та обов'язково містить корекційно-розвитковий і виховний компоненти.

Втім не можна вважати це повністю позитивним підходом, адже типові освітні програми, розроблені для дітей з нормотиповим розвитком, не враховують особливостей пізнавальної діяльності, темпу засвоєння навчального матеріалу та індивідуальних потреб учнів з особливими освітніми потребами. Навіть за наявності адаптації чи включення корекційно-розвиткового компонента така програма часто не забезпечує достатньої диференціації змісту, методів і форм навчання. Для дітей з ООП необхідно створювати спеціально адаптовані або модифіковані програми, які враховують їхній когнітивний рівень, сенсорні та мовленнєві особливості, а також індивідуальні освітні маршрути.

Положенням визначено, що індивідуальні програми розвитку стали ключовими документами, які визначають темп засвоєння знань, необхідні послуги та форми підтримки. У воєнний час дозволено проводити засідання команд супроводу онлайн, що забезпечує безперервність допомоги дітям.

Посилено й кадрові вимоги: педагоги повинні мати освіту за спеціальністю «Спеціальна освіта» або «Корекційна педагогіка». У класах із високими рівнями підтримки обов'язкова наявність асистента вчителя та вихователя групи продовженого дня. Проте на практиці гостро відчувається дефіцит кваліфікованих спеціалістів – логопедів, тифлопедагогів, сурдопедагогів, що ускладнює виконання нових вимог.

Ще однією проблемою залишається недостатнє фінансування. Хоча документ і передбачає забезпечення умов універсального дизайну та розумного пристосування, у більшості шкіл відсутні кошти на закупівлю спеціального обладнання, тактильних посібників, адаптивного програмного забезпечення чи створення безбар'єрного середовища. Не вирішено й питання адаптованих

підручників для дітей із різними нозологіями, зокрема для дітей з порушеннями зору, слуху, мовлення, РАС та ін.

Крім цього, процедура зарахування до спеціального класу залишається складною – вимагається великий пакет документів, що створює перешкоди для батьків, особливо у воєнний час. Складність координації між різними фахівцями, обмеженість матеріальної бази та ізоляція спеціальних класів від загальношкільного життя також знижують ефективність реформ.

Отже, оновлене Положення про спеціальні класи є безумовно прогресивним документом, який систематизує підходи до навчання дітей з особливими освітніми потребами, підсилює міжвідомчу взаємодію, встановлює чіткі критерії підтримки та вимоги до фахівців. Втім його практична реалізація потребує істотної підтримки держави – фінансової, кадрової й методичної. Без належного забезпечення, гнучкого планування та системної підготовки педагогів існує ризик, що навіть найкращі положення залишаться декларативними. Реальне впровадження новацій можливе лише за умови інтеграції ресурсів, посилення ролі ІРЦ і забезпечення кожного закладу освіти необхідними умовами для якісного та безпечного навчання дітей з ООП.

Звернемося до оновленого Порядку утворення та функціонування спеціальних груп у закладах дошкільної освіти (Постанова КМ № 381, від 4 квітня 2025 р.), який є одним із найважливіших документів останніх років, що визначає нові підходи до організації дошкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами. Його ухвалення стало логічним продовженням реформ у сфері інклюзивної та спеціальної освіти, а також спробою уніфікувати практики підтримки дітей у різних громадах. Документ містить низку прогресивних положень, спрямованих на забезпечення більшої доступності, системності та персоналізації освітнього процесу, втім одночасно створює нові виклики, пов'язані з кадровими, фінансовими та організаційними обмеженнями.

Серед ключових інновацій можна відзначити уніфікацію підходів до створення спеціальних груп і розширення можливостей їх утворення. Тепер такі групи можуть функціонувати не лише у комунальних, а й у приватних закладах дошкільної освіти або дошкільних підрозділах інших юридичних осіб. Це

рішення істотно підвищує доступ дітей з ООП до освіти, особливо у віддалених громадах, де спеціальні садки відсутні. Важливою зміною є й чітка диференціація груп за рівнями підтримки – від другого до п'ятого – з урахуванням типу порушень розвитку. Такий підхід дає змогу формувати однорідніші за потребами групи, що покращує планування кадрового складу та якість надання допомоги (Порядок утворення та функціонування спеціальних груп у закладах дошкільної освіти, 2025).

Значним кроком уперед стало впровадження системного підходу до розроблення ІПР, яка тепер має створюватися протягом місяця після початку навчання, вестися одночасно в електронній та паперовій формах і узгоджуватися з планом реабілітації дитини у випадку відвідування реабілітаційного центру, що дає змогу забезпечити безперервність супроводу дитини та посилити міжвідомчу взаємодію між ЗДО, ІРЦ і медичними або соціальними установами.

Порядок також уперше на нормативному рівні фіксує роль асистента вихователя та асистента дитини, що відповідає принципам інклюзивної освіти. Згідно Порядку кожна освітня програма має містити корекційний складник, який дає педагогам законне право адаптувати навчальні матеріали та методики відповідно до потреб дітей з різними нозологіями та ін., що формує сучасну, системну модель дошкільної освіти дітей з ООП.

Водночас, як свідчить аналіз практичного впровадження документа, багато проблем залишається нерозв'язаними. Передусім, це гострий дефіцит кадрів, особливо дефектологів за нозологіями (тифло-, сурдо-, олігофренопедагогів) та асистентів вихователя, які мають реальну підготовку у сфері інклюзивної освіти. У невеликих громадах відсутність фахівців робить створення спеціальних груп майже неможливим або формальним. Не менш актуальною є надмірна бюрократизація процедури зарахування дітей, адже для цього необхідний висновок ІРЦ, який через воєнні обставини не всі батьки можуть отримати вчасно, що призводить до того, що частина дітей тимчасово навчається у звичайних групах без належної підтримки.

Серйозною перепоною є нестача матеріально-технічної бази. Хоча документ вимагає облаштування спеціальних приміщень для корекційних

занять, більшість закладів не мають ресурсних кімнат, сенсорного обладнання чи адаптованих меблів. Через це корекційна складова часто реалізується лише на папері.

Окрему проблему становить освітня ізоляція дітей з тяжкими порушеннями розвитку. За нормами Порядку, такі групи можуть мати до шести вихованців, але у багатьох громадах необхідна кількість дітей не набирається, тому їх включають до груп іншого типу, де рівень підтримки є недостатнім, що істотно знижує ефективність освітнього процесу та порушує принцип індивідуалізації.

Проблемним залишається й питання врегулювання й механізмів контролю якості освіти у приватних закладах, які тепер мають право відкривати спецгрупи, що може створювати ризики комерціалізації без належного професійного рівня персоналу.

Найбільший системний виклик – невизначене фінансування. У документі відсутні чіткі вказівки щодо джерел фінансування ставок асистентів, закупівлі обладнання чи облаштування адаптованого середовища. У результаті громади змушені покривати витрати самостійно, що призводить до істотної нерівності між регіонами.

Отже, новий Порядок, з одного боку, створює основу для формування сучасної, гнучкої та персоналізованої системи дошкільної освіти дітей з особливими освітніми потребами і його сильними сторонами є системність, електронізація, узгодження між відомствами, посилення кадрової структури та інтеграція з ІРЦ, а з іншого – для реального впровадження цих новацій потрібні належне фінансування, оновлення програм і підготовка фахівців, без чого існує ризик, що навіть найкращі нормативні положення залишаться лише на папері.

Іншим, важливим нормативним документом, який регламентує роботу дошкільця, у тому числі для дітей з ООП, є «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти» (Постанова КМ № 530, від 10 квітня 2019 р.), що визначає сучасні підходи до забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами на якісну дошкільну освіту. У документі чітко відображено тенденцію до систематизації інклюзивних процесів, підвищення прозорості та

гнучкості механізмів підтримки. Серед ключових інновацій треба відзначити запровадження індивідуальних програм розвитку, створення ресурсних кімнат, участь інклюзивно-ресурсних центрів у супроводі дітей, а також визначення п'яти рівнів підтримки, що структурують підхід до роботи з різними категоріями дітей. Важливим є також розширення можливостей для закладів різних форм власності – як державних, так і приватних, що сприяє уніфікації стандартів інклюзії в усій системі дошкільної освіти (Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти, 2019).

Попри очевидні позитиви, реалізація Порядку стикається з низкою проблем і викликів: передусім, йдеться знову ж про кадровий дефіцит, особливо у невеликих громадах, де бракує логопедів, дефектологів, реабілітологів та асистентів; недостатньо розвинена матеріально-технічна база, відсутність чітких вимог до ресурсних кімнат та перевантаження педагогічного персоналу створюють ризики формального підходу до впровадження інклюзії. Крім того, спостерігається невизначеність у питаннях фінансування «невидимих» потреб – сенсорного, ігрового чи логопедичного обладнання, а також труднощі з цифровим обліком ІПР. Проблемою залишається й бюрократичне навантаження, що часто відволікає педагогів від безпосередньої роботи з дітьми.

Серед позитивних змін – закріплення правових основ інклюзивного навчання, чітке визначення ролей асистентів вихователя і дитини, посилення взаємодії між системами освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Запровадження першого рівня підтримки без обов'язкового висновку ІРЦ стало реальним кроком до раннього реагування на освітні труднощі дитини. Гнучкі норми в умовах воєнного стану, зокрема можливість онлайн-подачі документів, полегшують доступ дітей внутрішньо переміщених осіб до дошкільної освіти.

Втім, для ефективного впровадження Порядку необхідне системне підвищення кваліфікації педагогів, створення мобільних команд ІРЦ, розширення державної підтримки на матеріально-технічне забезпечення та розроблення єдиних цифрових стандартів обліку ІПР. Доцільним є також залучення батьків і соціальних працівників до ролі асистентів, що сприятиме

подоланню кадрового дефіциту та зміцненню партнерської взаємодії між родиною й закладом освіти.

Отже, документ є істотним кроком у розвитку інклюзивного дошкілля, проте його повна реалізація потребує комплексного підходу, системного моніторингу та стабільного фінансування, що забезпечить реальну, а не формальну інклюзію дітей з особливими освітніми потребами.

В умовах масштабних освітніх змін і цифрової трансформації однією з найболючіших проблем залишається забезпечення дітей з особливими освітніми потребами якісними, адаптованими підручниками та навчальними матеріалами. Попри те, що останні нормативні документи запровадили позитивні новації – зокрема, офіційно закріпили поняття «інтерактивний електронний додаток» як повноцінну складову підручника, визначили його структуру та підкреслили принцип доступності для всіх учнів, – на практиці освітня система стикається з численними викликами.

Найістотніший із них полягає у відсутності чітких критеріїв цифрової доступності для різних нозологій. Формально проголошена доступність не завжди означає реальну – більшість електронних додатків не адаптовані до потреб сліпих дітей, учнів із порушеннями слуху чи дислексією, не враховують кольорових контрастів, темпу сприйняття або когнітивного навантаження.

До цього додається нерівність у технічному забезпеченні шкіл, що особливо помітно у прифронтних регіонах. Багато закладів не мають достатньої кількості комп'ютерів, планшетів чи стабільного інтернету, а тому навіть найкращі цифрові підручники залишаються недосяжними.

Поглиблює ситуацію нестача адаптованого контенту українською мовою – бракує матеріалів зі шрифтом Брайля, великим шрифтом, аудіоверсій, спрощених текстів і альтернативних форматів. Часто адаптації виконуються формально, без методичного супроводу або без участі фахівців-дефектологів.

Важливою залишається й проблема авторських прав: деякі електронні додатки мають обмежений або платний доступ, що створює нерівність для учнів із соціально вразливих груп чи окупованих територій.

Не менш критичними є питання логістики та фінансування – друк і доставка адаптованих матеріалів затримуються, а держава поки не має стабільного механізму оновлення та технічної підтримки е-додатків. У результаті чимало дітей з ООП змушені навчатися за загальними підручниками, не пристосованими до їхніх потреб, що суперечить принципам інклюзивної освіти.

Як на нашу думку, розв'язати ці проблеми можливо через розроблення національного стандарту цифрової доступності освітніх матеріалів, який чітко визначатиме вимоги до підручника і е-дodatка для дітей з різними освітніми труднощами та рівнями підтримки. Водночас було б доречно впровадити державну програму цифрової інклюзії освіти, створити центр експертизи е-додатків при МОН із залученням фахівців ІРЦ, педагогів-дефектологів та ІТ-експертів. Вартує уваги й необхідність забезпечення навчання педагогів, фінансування ІКТ-інфраструктури та заровадження систематичного моніторингу якості електронних ресурсів. Тобто лише за умови комплексного підходу можна гарантувати, що сучасні підручники стануть не лише інноваційними, а й справді доступними для кожної дитини, незалежно від її освітніх потреб чи можливостей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сучасний стан системи спеціальної та інклюзивної освіти в Україні характеризується глибокими трансформаційними процесами, що відбуваються в умовах воєнного стану, цифрової модернізації та реформування нормативно-правової бази. Попри досягнення останніх років – розширення мережі інклюзивно-ресурсних центрів, розроблення нових освітніх стандартів, упровадження цифрових технологій та принципів доступності, – залишаються істотні проблеми, які потребують системного розв'язання. До них належать недостатня кадрова забезпеченість фахівцями спеціальної освіти, нерівномірність ресурсного наповнення закладів, повільна адаптація нормативно-правових актів до сучасних викликів, а також відсутність єдиних стандартів цифрової доступності для осіб з особливими освітніми потребами.

Перспективи подальших досліджень полягають у глибшому вивченні ефективності сучасних моделей інклюзивного навчання в умовах цифровізації та соціальних змін, формуванні науково обґрунтованих рекомендацій щодо оновлення змісту освіти осіб з особливими освітніми потребами, підвищення якості педагогічної підтримки та створення безбар'єрного освітнього простору в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошина, О. (2024). До проблеми стратегічного управління розвитком закладу дошкільної освіти в сучасних умовах. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.*, 2(25), 47–59. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.255>
2. *Запровадження безбар'єрності освітніх послуг в закладах дошкільної та загальної середньої освіти* : аналітичні матеріали для МОН України / за заг. ред. Л.І. Прохоренко, В.В. Засенка, Н.А. Ярмоли. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2024. 77 с.
3. Давиденко, Г.В. (2023). *Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація*: монографія. Вінниця: ТВОРИ. 240 с.
4. Комар, О.А., & Пісняк, В.С. (2023). Актуальні питання інклюзивної освіти: основні вектори. *Академічні візії*. № 17. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/248/212> (дата звернення 13.10.2023)
5. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу дітей з особливими освітніми потребами у 2023/2024 навчальному році: Лист МОН від 31.08.2023 р. № 1/13094-23. URL: https://rada.info/upload/users_files/42262340/7b6003c6f449eebcd41ede7f64ee789a.pdf (дата звернення 12.10.2023)
6. Положення про спеціальні класи (наказ МОН №1182 від 22.08.2024): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-24#Text>
7. Порядок організації інклюзивного навчання (постанова КМ №530 від 10.04.2019) : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text>
8. Порядок утворення спеціальних груп у закладах дошкільної освіти (постанова КМ №381 від 04.04.2025): <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2025-%D0%BF#Text>
9. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1235> (дата звернення 03.10.2023)
10. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (дата звернення 04.10.2023)

11. Прохоренко, Л. (2024). Інклюзивність та безбар'єрність в освіті осіб з особливими потребами в умовах війни: експериментальне дослідження. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 116(4), 193–210. <https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.205>

12. *Теорія і практика інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник / Упорядник К. М. Бондар [2-ге вид., доп.]*. Кривий ріг: Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м.Кривий Ріг», 2019. 170с.

13. Хотенюк, І. (2024). Внутрішньо переміщені родини, які мають дітей з особливими освітніми потребами, як об'єкт соціально-психологічного аналізу. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.*, 1(24), 237–248. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i24.251>

REFERENCES

1. Voloshyna, O. (2024). Do problemy stratehichnoho upravlinnia rozvytkom zakladu doshkilnoi osvity v suchasnykh umovakh [To the problem of strategic management of the development of a preschool educational institution in modern conditions]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy.*, 2(25), 47–59. <https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.255> [in Ukrainian].

2. *Zaprovdzhennia bezbariernosti osvitnikh posluh v zakladakh doshkilnoi ta zahalnoi serednoi osvity : analitychni materialy dlia MON Ukrainy* [Introduction of barrier-free educational services in preschool and general secondary education institutions: analytical materials for the Ministry of Education and Science of Ukraine] / za zah. red. L.I. Prokhorenko, V.V. Zasenka, N.A. Yarmoly. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy, 2024. 77 s. [in Ukrainian].

3. Davydenko, H.V. (2023). *Tsyfrova inkliuziia ta dostupnist: sotsialna didzhytalizatsiia: monohrafiia* [Digital Inclusion and Accessibility: Social Digitalization: Monograph]. Vinnytsia: TVORY. 240 s. [in Ukrainian].

4. Komar, O.A., & Pisniak, V.S. (2023). Aktualni pytannia inkliuzyvnoi osvity: osnovni vektory [Current issues of inclusive education: main vectors]. *Akademichni vizii*. № 17. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/248/212> (data zvernennia 13.10.2023) [in Ukrainian].

5. *Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii osvitnoho protsesu ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy u 2023/2024 navchalnomu rotsi : Lyst MON vid 31.08.2023 r. № 1/13094-23* [5. Methodological recommendations for organizing the educational process of children with special educational needs in the 2023/2024 academic year: Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 08/31/2023 No. 1/13094-23]. URL: <https://rada.info/>

upload/users_files/42262340/7b6003c6f449eebcd41ed_e7f64ee789a.pdf (data zvernennia 12.10.2023) [in Ukrainian].

6. Polozhennia pro spetsialni klasy (nakaz MON №1182 vid 22.08.2024) [Regulations on special classes (Order of the Ministry of Education and Science No. 1182 of 08/22/2024)]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1408-24#Text> [in Ukrainian].

7. Poriadok orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia (postanova KM №530 vid 10.04.2019) [Procedure for organizing inclusive education (CM Resolution No. 530 of 10.04.2019)]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

8. Poriadok utvorennia spetsialnykh hrup u zakladakh doshkilnoi osvity (postanova KM №381 vid 04.04.2025) [Procedure for the formation of special groups in preschool educational institutions (CM Resolution No. 381 of 04.04.2025)]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2025-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

9. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII [On Education: Law of Ukraine dated 05.09.2017 No. 2145-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1235> (data zvernennia 03.10.2023) [in Ukrainian].

10. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.04.2021 r. № 366-r. [On approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period Until 2030: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 14, 2021 No. 366-r.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> (data zvernennia 04.10.2023) [in Ukrainian].

11. Prokhorenko, L. (2024). Inkliuzyvnist ta bezbariernist v osviti osib z osoblyvmy potrebamy v umovakh viiny: eksperymentalne doslidzhennia [Inclusion and accessibility in the education of people with special needs in wartime: an experimental study]. *Osoblyva dytna: navchannia i vykhovannia*, 116(4), 193–210. <https://doi.org/10.33189/ectu.v116i4.205> [in Ukrainian].

12. Teoriia i praktyka inkliuzyvnoi osvity: navchalnometodychnyi posibnyk [Theory and practice of inclusive education: teaching and methodological manual] / Uporiadnyk K. M. Bondar [2–he vyd., dop.]. Kryvyi rih: Proekt «Pidtrymka inkliuzyvnoi osvity u m.Kryvyi Rih», 2019. 170s. [in Ukrainian].

13. Khoteniuk, I. (2024). Vnutrishno peremishcheni rodyny, yaki maiut ditei z osoblyvmy osvitnimy potrebamy, yak ob'iekt sotsialno-psykholohichnoho analizu [Internally displaced families with children with special educational needs as an object of socio-psychological analysis]. *Osvita osib z osoblyvmy potrebamy: shliakhy rozbudovy.*, 1(24), 237–248. <https://doi.org/10.33189/epsn.v1i24.251>. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 12.11. 2025 р.